הרב אהוד אחיטוב

נתינת מעשר ראשון מפירות טבל שניתנו ליחידות צבאיות בחזית

הצגת הבעיה

בעקבות גיוס המילואים הרחב במלחמת 'חרבות ברזל', נרתמו רבים מעם ישראל לבוא לעזרת ה' בגיבורים ולסייע לחיילים החונים בתוך יישובי הספר או במקומות הסמוכים להם. הסיוע התבטא הן בביגוד ובציוד כהשלמה לציוד הצבאי הבסיסי, הן במזון מוכן שכלל גם פירות שגדלים במטעים באותם אזורים ואף ממשקים רחוקים. כפי שביררנו מחיילים בצפון ובדרום ניתן לחלק את אספקת הפירות והירקות שהגיעה ממתנדבים לשלושה מצבים:

א) פירות או ירקות שניתנו לחיילים ממקורות שונים ללא אישור מגוף כשרות מוסמך שהופרשו מהם תרומות ומעשרות.

ב) פירות טבל ודאי שהתקבלו ישירות מהחקלאים וידוע שלא הפרישו מהם תרומות ומעשרות. החקלאים השאירו אותם לטובת החיילים וכל אחד בא ולקח כאוות נפשו.

ג) פירות טבל ודאי שהחקלאים מסרו אותם באופן ישיר למפקדת הגדוד או הפלוגה, באמצעות הרס"ר הגדודי או הרס"ר הפלוגתי.

השאלה כיצד ינהגו החיילים בכל אחד משלושת המקרים?

א. כיצד להפריש תרומות ומעשרות מפירות 'ספק טבל' שהגיעו לחיילים בחזית

במקרה הראשון קיים ספק אם הפרישו מהפירות תרומות ומעשרות. במקרה זה, האחראי על הכשרות ביחידה או חייל אחר מטעמו מסירים הצידה מעט יותר מ-1% מכל אחד מסוגי הפירות או הירקות, ואומרים את נוסח ההפרשה בלא לברך על ההפרשה, וכן פודים את המעשר השני על מטבע ללא ברכה. במקרים אלו אף שיש להפריש תרומות ומעשרות מחמת הספק, אין צריך לתת את המעשר הראשון ללוי, היות שמעשר ראשון מותר באכילה גם לישראל, ויכול הוא לומר ללוי תוכיח שלא הפרישו מעשר ראשון קודם לכן. חשוב לציין שמתוך הבנה שחיילים רבים אינם מנויים בקרן 'בית האוצר' ואף אין ברשותם מטבעות לחילול מעשר שני, כי אינם צורכים בדרך כלל פירות טבל ודאי וקונים תוצרת שהופרשו ממנה תרומות ומעשרות, לכן מיד בתחילת המלחמה הוספנו ב'בית האוצר' של 'מכון התורה והארץ' מטבעות עבור חילול מעשר שני של החיילים. אך עדיין במקרים רבים החיילים מקבלים פירות טבל ודאי שלגביהם לא ניתן להסתפק בהפרשת תרומות ומעשרות וחילול על מטבעות של בית האוצר, אלא צריך לתת את המעשר

הראשון ללוי לאחר כל הפרשה, משימה מורכבת בשביל לוחמים. וכאן עולה השאלה באילו מקרים אכן חובת הנתינה עומדת בעינה.

ב. נתינת מעשר ראשון מפירות 'טבל ודאי' שניתנו להיילים

1. כאשר נותנים את פירות הטבל לחיילים באופן אישי

כאשר חקלאי מניח ארגזים עם פירות של טבל ודאי במקום מסוים וכל חייל לוקח פירות לעצמו, צריך להפריש תרומות ומעשרות בברכה ואף לתת את המעשר הראשון ללוי, באחת מדרכי הנתינה, אלא אם כן מדובר בחיילים שערכו הסכם עם הלוי ומקיימים את מצוות הנתינה מיד בשעת אמירת נוסח ההפרשה כדין 'מכירי לויים', באופן ישיר או דרך 'בית האוצר'. מי שאינו יכול לתת ללוי את המעשר הראשון, יכול להעריך את שווי פירות המעשר ולאכול אותם שהרי הם מותרים לזרים, וכאשר הוא יפגוש לוי הוא ייתן לו סכום כסף בשווי המוערך של המעשר.[1] כפי שנפסק ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' סא סעי' י) בקשר לזרוע, לחיים וקיבה: 'אם אין שם כהן, ישום המתנות בדמים ואוכלם ונותן הדמים לכהן'. במקרה זה כאשר חיילים כהנים או לוויים לוקחים פירות ומפרישים מהם תרומות ומעשרות, הם רשאים להשאיר את פירות המעשר לעצמם, כפי שיורחב בהמשך.

2. כאשר נותנים את פירות הטבל לחיילים באמצעות מפקדי היחידה

כאשר החקלאי אינו מניח את היבול שלו במקום מסוים לטובת החיילים, אלא מעביר אותו באופן ישיר למפקדת הגדוד או למפקדת הפלוגה, אף שגם במקרה זה קיימת חובת הפרשת תרומות ומעשרות בברכה כיוון שמדובר בטבל ודאי, ייתכן שהחיילים פטורים מלתת את המעשר הראשון ללוי כיוון שמדובר בגדוד ואפילו בפלוגה שבדרך כלל יש בה חיילים שהם כהנים או לוויים, ייתכן שהשותפות שלהם פוטרת את כל הפירות מנתינת המעשר ראשון כדין פירות שבבעלותו המוחלטת של הלוי כפי שיבואר להלן.

3. נתינת מעשרות מפירות טבל ודאי שבבעלות כהנים או לוויים

אלא שיש לדון בעצם הפטור של כהנים ולוויים שקיבלו פירות טבל והפרישו מהם תרומות ומעשרות. ב'ספרי' (במדבר קרח פיסקא קכא ד"ה כן תרימו)[2] נאמר שכהן או לוי שגדלו ברשותם פירות או ירקות או שקנו אותם **לפני גמר מלאכה**, אף שחובה עליהם להפריש תרומות ומעשרות, אינם חייבים לתת את המעשר הראשון ללוויים אחרים, וזכאים להשאירו ברשותם, וכך נאמר שם:

> לפי שהוא אומר ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל, ישראל נותנים מעשר ללוים אבל כהנים אין נותנים מעשר ללוים...

1. אפשר לעשות זאת מכיוון שאין לוי לתת לו את המעשר, ואם ימתין - הפירות ייירקבו, אך בדרך כלל יש לתת את המעשר עצמו ללוי ולא את שוויו הכספי.
2. וכן בירושלמי, מעשרות פ"ה ה"ב.

הירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ב) מבאר שדין זה אמור אף לסוברים שאין נותנים לכהן מעשר ראשון, מכל מקום כאשר כהן מפריש מעשר ראשון מפירותיו, הוא רשאי להשאירם לעצמו, וזו לשונו:[3]

> ואף על גב דאת אומר אין נותנים מעשר לכהן מודה שאין מוציאין מידם מ"ט תקחו מאת בני ישראל...

וכך פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"ג-ה"ד):

> לויים וכהנים מפרישין מעשר ראשון כדי להפריש ממנו תרומת מעשר, וכן הכהנים מפרישין שאר תרומות ומעשרות לעצמן... אין מוציאין המעשר מיד הכהנים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וכן כל מתנות כהונה אין מוציאין אותן מכהן לכהן.[4]

4. האם יש מחלוקת בבלי וירושלמי

למרות האמור לעיל, כתב בספר 'שער המלך',[5] שלדעת רש"י כהן שברשותו פירות טבל חייב לתת את המעשר הראשון ללוי לאחר הפרשת תרומות ומעשרות. כן הוא מדייק מפירושו של רש"י לדברי הגמרא[6] אודות אדם שגנב פירות טבל שחייב לשלם את כל דמיהם לבעלים. הגמרא מעמידה את הדין בפירות טבל שהבעלים קיבל אותם בירושה מסבו הכהן מצד אימו, וצריך להשיב לו את כל שוויים, היות שסבו הכהן כבר זכה בתרומות ובמעשרות בטרם הפרשתם על פי הכלל: 'מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין'. וכתב רש"י[7] שדין זה נאמר דווקא לאחר שעזרא קנס את הלוויים שלא יקבלו מעשר-ראשון ולכן הסבא הכהן זכה בפירות המעשר שעתידים להיות מופרשים מהם. מדייק מכאן 'שער המלך', שאילולא זאת הסבא לא היה זוכה בפירות המעשר ראשון כי הוא חייב לתת אותם ללוי. וכך הוא גם מדייק מדברי הריטב"א.[8] ראיה נוספת מביא 'שער המלך', מהסוגיה[9] הדנה כיצד ניתן להביא ספק ביכורים למקדש לאור דברי התוספתא (ביכורים מהדורת ליברמן פ"א ה"ב): 'הקונה אילן בתוך שדה חברו מביא ואינו קורא'. הגמרא אומרת שמכיוון שמדובר בספק ביכורים, אין לקרוא בעת הבאתם את 'מקרא ביכורים',[10] ומכיוון שייתכן שאין חובת ביכורים והפירות חולין, צריך להקדישם בטרם הבאתם למקדש, כדי שלא להביא חולין בעזרה, מסיבה זו צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות מחמת הספק. אך אם הפירות הם ביכורים ואסורים לזרים צריך שגם המעשר

3. וכן כתב מהר"י קורקוס, על הרמב"ם הל' מעשר פ"א ה"ג; כמקור לדברי הרמב"ם כאן.
4. אמנם נחלקו המפרשים בדעת הרמב"ם ביחס לקנס שעזרא קנס את הלוויים שהם לא יקבלו מעשר ראשון אלא הכהנים, האם זה היה קנס לדורו בלבד או גם לדורות, ועיין במהר"י קורקוס, על הרמב"ם הל' מעשר פ"א ה"ד.
5. שער המלך, על הרמב"ם הל' מעשר פ"א ה"ד.
6. קידושין נח ע"ב.
7. רש"י, קידושין נח ע"ב ד"ה לא דכו"ע.
8. ריטב"א, קידושין נח ע"ב.
9. בבא בתרא פא ע"ב.
10. ואין הדבר דומה למקרים בהם מביאים ביכורים באופן ודאי אך לא קוראים עליהם מקרא ביכורים, עיין במאמרנו 'ביכורים הראויים לקריאה ושאינם ראויים לקריאה', ביכורי הארץ, הוצאת מכון התורה והארץ, עמ' 251.

הראשון ומעשר העני יינתנו לכהן עני לאחר הבאתם למקדש. וביארה הגמרא שכל זה הוא כשיטת רבי אלעזר בן עזריה[11] שניתן לתת מעשר ראשון לכהן. שואל 'שער המלך'[12] מדוע הגמרא הייתה צריכה להעמיד את התוספתא דווקא כדעת רבי אליעזר בן יעקב הסובר שנותנים מעשר ראשון לכהן לכתחילה, הרי לפי דברי הירושלמי מוסכם על כולם שאם פירות הביכורים יינתנו לפני ההפרשה הוא יוכל להשאירם ברשותו, כדין כל כהן שקיבל פירות טבל כמבואר לעיל. מכך שהגמרא[13] לא הציעה פתרון זה, מוכיח 'שער המלך', שלפי הגמרא אם הכהן יקבל 'ספק ביכורים' לפני הפרשת תרומות ומעשרות, הוא לא יוכל להשאיר את המעשר הראשון ברשותו.[14] לעומת זאת מדברי הירושלמי,[15] ומלשון הרמב"ם בהל' מעשר,[16] נראה שכהן או לוי רשאים להשאיר את המעשר הראשון לעצמם אף אם הם זכו בפירות הטבל אחר שהגיעו ל'עונת המעשרות'.[17] וכך גם נפסק להלכה ב'טור'[18] וב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שלא סעי' סח), וזו לשונו:

> לוים וכהנים מפרישין מעשר ראשון כדי להפריש ממנו תרומת מעשר, וכן הכהנים מפרישין שאר תרומות ומעשרות והם לעצמם.[19]

ג. כהנים ולוויים שקנו או קיבלו פירות טבל – חובתם בנתינת המעשרות

אלא שלכאורה אף אם יש מקום לפטור מחובת נתינת מעשרות מפירות טבל ששותפים בהם כהנים ולווים, הרי כאן בכל מקרה קיים חיוב נתינה אף אם כולם היו כהנים ולוויים, מאחר שנאמר במשנה[20] שקנסו חכמים את הכהנים והלוויים שקנו פירות טבל אחר גמר מלאכה, שיתנו אותם ללוויים אחרים, וכפי שפסק הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ו הט"ו):

> כהן או לוי שלקחו פירות מישראל אחר שנגמרה מלאכתן מוציאין את התרומה והמעשרות מידיהן ונותנין אותם לכהנים וללוים אחרים קנס הוא להם, כדי שלא יקפצו לגרנות ולגתות ויקנו טבלים כדי להפקיע מתנות אחיהם הכהנים.

---

11. יבמות פו ע"א-ע"ב.
12. שער המלך, על הרמב"ם הל' מעשר פ"א ה"ד.
13. בבא בתרא פא ע"ב.
14. ויש לדון מדוע אינו יכול להשאיר את הפירות ברשותו, הרי מדובר בהפרשת תרומות ומעשרות מחמת הספק, ובדרך כלל במקרים דומים אין חיוב נתינה.
15. ניתן ליישב את קושיית שער המלך שבמקרה שלנו הרמב"ם פוסק כירושלמי, כיוון שבמקרה הנידון בתלמוד הבבלי ההלכה אינה מפורשת שלא כדברי הירושלמי, אלא יש כאן דיוק בתלמוד הבבלי, לעומת הירושלמי שדבריו מפורשים ומבוססים על דרשה מפורשת בספרא.
16. רמב"ם, הל' מעשר פ"א ה"ד; בכך דחה שער המלך שם את האפשרות לתרץ שאם הכהן זכה בפירות אחר שהגיעו לעונת המעשרות, לדעת כולם חובתו לתת את המעשרות ללוי, היות שמפשט לשון הרמב"ם משמע שבכל מצב הוא משאיר את פירות המעשר לעצמו.
17. וכן אם הם ירשו פירות טבל כפי שפסק הרמב"ם, הל' מעשר פ"ד הכ"א; כפי שיבואר להלן.
18. טור, יו"ד סי' שלא.
19. באשר לשאלה מדוע הרמב"ם פסק כירושלמי, נראה שהוא סובר שהבבלי לא רצה להציע כפתרון נתינת פירות ספק טבל לכהן. והראיה שגם הרמב"ם, הל' ביכורים פ"ד ה"ד לא הציע לתת לכהן פירות טבל, אלא להפריש תרומות ומעשרות קודם לכן ולתת את הכול לכהנים לאחר ההפרשה, ועיין דרך אמונה, הל' ביכורים פ"ד ה"ד ס"ק כו.
20. משנה, פאה פ"א מ"ו.

השאלה היא, האם קונסים כהנים ולוויים דווקא כשקנו מיוזמתם פירות טבל תמורת קיזוז מחיר המעשר הראשון, כי מנעו את נתינתו ללוויים אחרים, או שאסרו עליהם גם לקבל פירות טבל במתנה, כמו במקרה הנידון שהחקלאים העניקו לחיילים פירות 'טבל ודאי' אחר שלב 'גמר מלאכה'.[21] בשאלה זו נחלקו האחרונים, חלקם התייחסו לשאלה במפורש ואצל חלקם אפשר להסיק את דעתם מתוך דבריהם.

1. מחלוקת האם במתנה גזרו 'כדי שלא יקפצו לגרנות'

לדעת הר"ח קנייבסקי ב'דרך אמונה'[22] אף אם כהן או לוי קיבלו במתנה פירות טבל לאחר שנגמרה מלאכתם, קנסו אותם שעליהם לתת את המעשר ללוויים אחרים. לדעתו, המקרה היוצא מן הכלל שלגביו לא חל הקנס הוא כשכהן או לוי קיבלו פירות טבל בירושה, כלשון הרמב"ם (הל' מעשר פ"ו הכ"א):

> ישראל שירש טבל ממורח מאבי אמו כהן ואותו אבי אמו ירשו מאבי אמו ישראל הרי זה מפריש ממנו מעשרותיו והן שלו, שהמתנות הראויות ליתרם כמו שהורמו הן אף על פי שלא הורמו.

אך דברי ה'דרך אמונה' המשווה בין מקח למתנה לעניין הקנס, הם מחודשים. היות שמדברי המשנה והרמב"ם משמע שקנסו דווקא כהן או לוי שקנו פירות טבל, בדומה לכהן המחזר בבית הגרנות. היות שבשני המקרים חששו חכמים שיש כאן קבלת 'טובת הנאה', תמורת כסף או עבודה שהכהן או הלוי נותנים מצידם, ובכך מונעים מכהנים או לוויים אחרים לקבל תרומה או מעשר. בין אם זו טובת הנאה של כהן המסייע בעבודה בחינם בגורן כדי לקבל תרומה גדולה מבעל הגורן. ובין אם זה כהן או לוי שרוכשים פירות טבל בכסף ותמורת זה הבעלים מקזז להם את פירות המעשר הראשון מהתחשיב. לעומת זאת, כהן או לוי המקבלים פירות במתנה, אינם עושים פעולה מצידם לקבל את פירות הטבל במתנה. ומדוע נחדש שגם במקרה כזה קנסו אותם, שיתנו את המעשר הראשון לאחרים?! אמנם אפשר לומר שלדעת ה'דרך אמונה' חז"ל קנסו כהן או לוי גם אם קיבלו את פירות הטבל במתנה, מכיוון שקיימת אפשרות עקרונית אפילו רחוקה שהם קיבלו אותם תמורת טובה מסוימת שהם עשו לבעלים. ורק כשהם קיבלו פירות טבל בירושה מהסבא שלהם, לא קנסו כי ירושה בוודאי אינה תלויה בטובת הנאה.

2. הסוברים שאין חשש 'כהן המסייע בבית הגרנות' - בפירות שכהן קיבל במתנה

אולם מו"ז הרב עובדיה הדאיה בחידושיו 'עבד המלך'[23] כתב כי לדעת הרמב"ם[24] לא קנסו כהן או לוי המקבלים פירות טבל במתנה, ורשאים הם להשאיר את הפירות לעצמם:

> דכל היכא דלא שייך טעמא דקפיצה כמו דיהיב להו במתנה, לא מחייבי ליתן המעשרות לאחרים.

---

21. במקרה הנידון הפירות מגיעים לחיילים אחר 'גמר מלאכה' לדעת כולם, כיוון שנגמרה מלאכתם בשדה, והם אף ראויים לאכילה לגמרי. עיין בהרחבה במאמרו של חברנו הרב שמעון בירן זצ"ל הי"ד, 'גמר מלאכה מהו', התורה והארץ, ח"ב, עמ' 85.
22. דרך אמונה, הל' מעשר פ"ו הט"ו ס"ק קמו.
23. עבד המלך על הרמב"ם מהדורה מורחבת, ה'תשס"ט, הל' מעשר פ"א ה"א אות א ד"ה הנה ראיתי.
24. רמב"ם, הל' מעשר פ"ו הט"ו.

לדעתו, קנסו חז"ל רק כאשר הכהן או הלוי קונים פירות טבל, מכיוון שכאשר הם נותנים לבעל הפירות כסף עבור פירות הטבל דומה הדבר לנתינת כסף ב'טובת הנאה' תמורת זכייתם במעשר ראשון לאחר הפרשת תרומות ומעשרות, בדומה לכהן המסייע בגרנות, כדי לקבל תרומה גדולה. אבל אם בעל הפירות נותן להם ביוזמתו את פירות הטבל אחר גמר מלאכה, אין הם נותנים לבעלים משהו שנראה כנתינת טובת הנאה, ולכן לא קנסו אותם והם יכולים להשאיר את המעשרות לעצמם.[25]

3. שיטת האור-שמח - קונסים כהן ולוי רק אם קנו פירות טבל כדין

שיטה נוספת היא שיטת רבי מאיר שמחה מדווינסק בפירושו 'אור שמח' על הרמב"ם.[26] לדעתו, חז"ל קנסו את הכהן או הלוי שקנו פירות טבל, משום שקיים איסור כללי למכור פירות טבל למעט מקרים יוצאי דופן, כלשון המשנה (דמאי פ"ה מ"ח): 'אין אדם רשאי למכור טבל אלא לצורך', וכפי שגם נפסק ברמב"ם[27] וב'שלחן ערוך'.[28] אחת הסיבות לכך היא החשש שהקונים יאכלו את הפירות ללא הפרשה, וכפי שהתבאר בהרחבה בירושלמי.[29] משום כך סובר ה'אור שמח', קנסו חז"ל כהן או לוי שקנו פירות טבל, כדי למנוע מצב בו המוכרים ירוויחו ממכירת טבל, וכך כתב:

> ונראה טעמא דהלכה זו, משום דאין מוכרין טבל אף לחבר אלא לצורך, לכן כיון שנגמר מלאכתן הלא הי' להן לעשר ולהרים ולמכור החולין, לכן קנסו אותן שלא ירוויחו, והכהן לא יקח דמים יותר מאלו היו חולין, שהלוקח צריך להוציא התרומה והמעשר וליתנה לכל כהן שירצה, כן נראה טעמא דמילתא...

יוצא מדבריו שגם אם הכהן או הלוי קיבלו פירות טבל במתנה קונסים אותם, כי הם היו שותפים באיסור. כי כפי שיש איסור למכור פירות טבל קיים איסור גם לתת אותם במתנה, כלשון הרמב"ם (הל' מעשר פ"ו ה"ו): 'ואסור לשלוח טבל, ואפילו חבר לחבר, שמא יסמכו זה על זה ויאכל טבל'. אמנם חידושו של ה'אור שמח' קשה, מכיוון שלדבריו טעם הקנס נובע מאיסור מכירת טבל, בעוד שבדברי הרמב"ם מפורש שטעם הקנס הוא משום שנראה ככהן המסייע בבית הגרנות?! וצריך לומר, שלדבריו לא היו קונסים את הכהן או הלוי שקנו פירות טבל, משום ש'נראה ככהן המסייע בבית הגרנות', ללא האיסור למכור בדרך כלל פירות טבל. ורק משום שבלאו הכי קיים איסור למכור טבל, והוא נהג שלא כהוגן וקנה פירות טבל לכן כבר קנסו אותו שלא ירוויחו מכך. מאידך, מדברי ה'אור שמח' יוצאת גם השלכה לקולא, ולפיה אם הכהן או לוי קנו פירות טבל באופנים המותרים, כגון שהם זקוקים לפירות אלו כדי לתקן תערובת של פטור וחיוב שברשותם,[30]

---

25. מדבריו יוצא שלדעת הרמב"ם כהן שהיה מקבל פירות 'ספק ביכורים' רשאי היה להשאיר את הפירות אצלו, אך הגמרא לא הציעה זאת כפתרון משום שיש בעיה לתת לכהן פירות שהם ספק טבל, כפי שביארנו לעיל הערה 18 בדעת הרמב"ם.
26. אור שמח, על הרמב"ם הל' מעשר פ"ו הט"ו.
27. רמב"ם, הל' מעשר פ"ו ה"ו.
28. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' קיז.
29. ירושלמי, דמאי פ"ה ה"ז; רמב"ם, הל' מעשר פ"ו ה"ו.
30. כמפורש ברמב"ם, הל' מעשר פ"ו ה"ו, ועיין ר"ש ורא"ש, על המשנה דמאי פ"ה מ"ח; רש"ס, דמאי פ"ה ה"ח, ד"ה שנתערב; פני משה, דמאי פ"ה ה"ז; מהר"י קורקוס, הל' מעשר פ"ו ה"ו ד"ה לצורך; בדעת הרמב"ם שם, וביאור הגר"א, על הירושלמי דמאי פ"ה ה"ח ד"ה אלא לצורך.

או למנוע מצב עתידי של תערובות של פטור וחיוב, או תקלות אחרות בהפרשת תרומות ומעשרות,[31] במקרים אלו לשיטת ה'אור שמח' יהיו רשאים להשאיר את הפירות ברשותם, כיוון שלא קנסו אותם אם הם נהגו כדין.[32]

4. כהן או לוי שקנו פירות טבל מאדם שאינו מודע להפרשת תרומות ומעשרות

מקרה נוסף, המתיר קניית פירות טבל, הוא כאשר המוכר אינו מכיר כלל את חובת הפרשת תרומות ומעשרות. במקרה זה, מותר לקנות פירות אלו על מנת להפריש מהם תרומות ומעשרות כדין. כפי שכתב הר"ח קנייבסקי ב'דרך אמונה' (הל' מעשר פ"ו ה"ו, ביאור הלכה ד"ה אין מוכרין):

> לוקחין מע"ה אף על פי שהוא חשש טבל, וגם מצינו שקונים מהחשוד, והטעם כיון שהקונה יודע שקונה מחשוד יזכור לעשר כמו כשקונה מגוי.

לאור זאת, ניתן לומר שכאשר חיילים כהנים או לוויים מקבלים פירות טבל מחקלאים או מנדיבי לב אחרים שאינם מפרישים תרומות ומעשרות מחוסר מודעות מוחלטת, או מחמת שאינם יודעים להפריש, מותר להם לקבל את הפירות ללא הפרשה, והם רשאים להשאיר את המעשר לעצמם, ולא קנסו אותם לתת את המעשרות לאחרים, לא רק לדעת 'עבד המלך' שלא קנסו מי שקיבל פירות טבל, אלא אף לדעת ה'אור שמח' שלא קנסו כאשר עשה זאת כדין. וייתכן שבמקרים אלו אף לדעת ה'דרך אמונה' לא שייך לקנוס אותם, כי אינם יכולים לקבל את הפירות כשהם מעושרים, בדומה לכהן או לוי שנפלו להם בירושה פירות טבל שלדעת כולם הם זכאים להשאיר את המעשרות ברשותם.[33]

ד. מעשר ראשון בשותפות של ישראל ולוי בפירות טבל

מכאן עולה שאלה, האם כאשר הפירות ניתנו ליחידה צבאית הכוללת גם כהנים ולוויים, הם זוכים בכל המעשר, והם מאפשרים לאחרים לאכול מהם, או שרק בפירות שמגיעים אליהם, לאחר ההפרשה הם יכולים להשאיר את המעשר אצלם, אך שאר החיילים צריכים לתת את המעשר הראשון ללוי? חשוב לציין שבמציאות מורכבת זו קשה להקפיד שאחר כל הפרשה יקנו ללוויים את פירות המעשר. אף אם לאחד החיילים יש הסכם 'מכירי לוויים' זה לא יועיל היות שצריך שבעל הפירות יעשה הסכם 'מכירי לוויים' - כלומר שהיחידה צבאית שמקבלת את הפירות מהחקלאים היא תעשה ואף בהתאם לתחשיב המקובל. ומכיוון שהסכם זה אינו קיים עולה השאלה האם ניתן להסתמך על כך שהכהנים והלוויים זכו במעשר מעצם היותם שותפים בכל הפירות בשעת ההפרשה, וממילא אין חובה על שאר החיילים לתת את המעשר ללוויים אחרים. התייחסות עקיפה לשאלה זו מצאנו, בנידון הורים מבוגרים המתגוררים בקיבוץ ואינם חברי הקיבוץ.

---

31. כפי שהשיב הרש"ז אויערבאך לחברי מכון התורה והארץ, 'במערכת הציבורית' פ"ד, עמ' 44.
32. בשאלה האם גם קיים איסור לקנות פירות טבל, יעוין במאמרו של הרב יצחק דביר ובתגובתו של הרב יואל פרידמן, אמונת עתיך 129 (תשפ"א), עמ' 31-45; אך לכו"ע כשמכירת טבל מותרת לא שייך לקנוס את הקונה.
33. רמב"ם, הל' מעשר פ"ו הכ"א.

כשהשאלה היא, האם ניתן לתת להם מעשר ראשון ומעשר עני, ועל כך השיב הראשל"צ הגר"מ אליהו[34] שהדבר אפשרי כלשונו:

> קיבוצים המפרישים תרו"מ, יכולים לתת מעשר ראשון,[35] ומעשר עני להורים של חברי הקיבוץ המתגוררים בו,[36] שהקיבוץ דואג לפרנסתם.[37]

אלא שהגר"מ אליהו לא התייחס באופן ישיר לשאלתנו האם החברים שאינם לוויים צריכים לתת את חלקם במעשר ללוויים שבקיבוץ או ללוויים אחרים.[38] אמנם מצאנו מספר משניות במסכת מעשרות[39] הדנות בשאלה מי זוכה במעשרות של שדה שבו שותפים ישראל ולוי כשאחד מהם הוא האריס והשני הוא בעל השדה. להלכה נפסק שתלוי מי בעל הקרקע ומי הוא האריס. כלשון הרמב"ם (הל' מעשר פ"ו ה"ז):

> כהן ולוי שקבלו שדה מישראל כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה ובמעשרות והישראל נוטל חלקו ונותן לכל כהן או לוי שירצה, אבל ישראל שקיבל שדה מכהן או מלוי התרומה או המעשר לבעל השדה ושאר המתנות חולקין.

יוצא מכך, שאם הלוי הוא אריס ובעל השדה הוא ישראל, הם חולקים את הפירות באופן שווה כולל התרומות והמעשרות, והישראל יכול לתת אותם לכהן או לוי אחרים. לעומת זאת, כאשר הלוי בעל השדה והישראל הוא האריס שלו, המעשר הראשון של כל היבול נותר אצל הבעלים ורק את השאר הם חולקים בשווה. כלומר, עצם השותפות של ישראל עם לוי אינה מזכה באופן קבוע את הלוי במעשרות של כל היבול. וכאשר הלוי הוא בעל השדה הוא זוכה במעשר הראשון של כל היבול, משום שהשדה שלו, ולכן הוא משייר מראש לעצמו את פירות המעשר העתידים להיות מופרשים מכלל היבול.[40] יוצא מכך, שבשותפות רגילה של ישראל ולוי בפירות טבל, הלוי אינו זוכה באופן גורף במעשרות שהופרשו מחלקו של ישראל. לכן, הישראל צריך לתת מעשר ראשון מהיבול שנפל בחלקו, וכמובן הוא יכול לתת אותו לשותפו הלוי. ולכאורה כך הדין ביבול טבל שמקבלים החיילים מהחקלאים, שעליהם לתת את המעשר ללוי.[41] אולם כל הנידון הוא בשותפות

---

34. הגר"מ אליהו, התורה והארץ, ח"ה, עמ' 38 סעי' יב; בעת עריכת פסקיו של הגר"מ אליהו הוא עבר על המקורות, אישר אותם ולעיתים כתב גם הערות והוספות מדיליה. אך לצערנו על סעי' זה לא צוינו המקורות לפסק זה.
35. באופן פשוט כוונתו שניתן לפרנס הורים שהם בעצמם לוויים, מיבול של 'מעשר ראשון'.
36. מדובר בהורים שמתגוררים בקיבוץ, אך אינם חברי קיבוץ, וממילא כיוון שאין להם מקור הכנסה ואין להם יכולת כלכלית הם זכאים לקבל מעשר עני, ראה הגר"מ אליהו, התורה והארץ, ח"ב, עמ' 41.
37. הדבר מותר עפ"י מסקנת הגמרא קידושין לב ע"א; אמנם נאמר שם: 'תבוא מארה למי שמאכיל את אביו מעשר עני'. אך כיוון שהרמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ו ה"ג, פסק בסתמא שמותר, ניתן להקל בשעת הצורך, כי אין לבניהם מקור הכנסה אישי, והדבר נעשה באופן מכובד, כשההורים המבוגרים אוכלים כשאר החברים בחדר אוכל משותף וכדו', לכן פסק הגר"מ אליהו להקל. בדומה לפרנסת בנים שהם בחורי ישיבה מגיל 18 ומעלה. וראה במאמרו של הרב עזריאל אריאל, התורה והארץ, ח"ב פ"ו סעי' 3, עמ' 107-109.
38. ועיין שו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' ג אות יט; ח"ד סי' מד; שם דן הרב יעקב אריאל בשאלת האכלת תרומה לבהמות בקיבוץ ששותפים בו גם כהנים; אך באותן תשובות אין התייחסות ישירה לנידון שלנו.
39. מעשרות פ"ו משניות ג-ה.
40. על פי ר"ש ורא"ש, דמאי פ"ו מ"ד ד"ה המעשרות.
41. אמנם מצאנו ששותפות כהן או לוי פוטרת מנתינת זרוע לחיים וקיבה, עיין שו"ע, יו"ד סי' סא סעי' כה; אך אין זה דומה לנידון שלנו. כי שם זה גזירת הכתוב שאין כלל חיוב מתנות כהונה בשותפות כזו, על פי תוס', חולין קלב ע"א ד"ה וצריך; כסף משנה, על הרמב"ם הל' ביכורים פ"ט ה"י ד"ה ואהא; ט"ז, יו"ד

שמראש נועדה לחלוקה כדוגמאות שהובאו במסכת מעשרות. אך השותפות בנידון שלנו אינה מיועדת לחלוקה, אלא כל החיילים שותפים בפירות וכל אחד אוכל מהם כאוות נפשו. הדבר דומה לשותפות בקיבוצים כפי שהאריך מו"ר הרב יעקב אריאל.[42] לדבריו שותפות בקיבוצים דומה למעמדה של ירושה שנפלה לאחים מאביהם, בטרם חלוקתה ביניהם, שאינה רכושם הפרטי של האחים אלא היא מוגדרת בהלכה כ'תפוסת הבית'. כלומר, רכוש ה'בית' כמושג מופשט, 'לפי שהם כאדם אחד',[43] וכאילו אביהם קיים. משום כך מהבהמות שב'תפוסת הבית' יש להפריש 'מעשר בהמה', למרות ששותפים רגילים פטורים מהפרשת 'מעשר בהמה',[44] כמו כן אחים שנותנים ביחד 'מחצית השקל' במטבעות של שקל מ'תפוסת הבית' פטורים מ'קלבון',[45] כמו במקרה שאביהם היה נותן עבורם מחצית השקל.[46] אמנם נחלקו הראשונים האם 'תפוסת הבית' נאמרת רק בירושה כפי שסובר רש"י,[47] או בכל שותפות שאינה לשם חלוקה, כפי שלמד הרמב"ם,[48] אך ייתכן שגם רש"י מודה ששותפות שאינה מיועדת לחלוקה דומה ל'תפוסת הבית'.[49] לאור הבנה זו ניתן לומר בפשטות שהיות שהשותפות של חיילי הפלוגה בפירות שהם מקבלים מהחקלאים דומה ל'תפוסת הבית' וכולם כמו אדם אחד שזוכה בפירות. לכן נראה שהחיילים הכהנים והלוויים שבפלוגה זוכים במעשר ראשון לאחר הפרשת התרומות והמעשרות,[50] ואין על החיילים הישראלים מצוות נתינת מעשר ראשון מהפירות.

סיכום

א) כהן או לוי שגידלו פירות מפרישים תרומות ומעשרות ואינם חייבים לתת את המעשרות ללוויים אחרים.

ב) כהן או לוי שקנו פירות טבל, קנסו אותם לתת את המעשרות ללוויים אחרים. ויש מי שאומר שרק אם מכירת הטבל נעשתה באיסור קונסים את הכהן או הלוי שקנו את פירות

סי' סא ס"ק כה; מה שאין כאן, קיימת חובת הפרשת מעשרות, משמע שותפות הלוי אינה פוטרת את השותף הישראל מחובת הנתינה. אכן מצאנו שבת לוי הנשואה לישראל, בעלה פטור מלתת את המעשר ללוי אחר ההפרשה, עיין על כך בהרחבה במאמרנו, 'נתינת מעשר ראשון לבת לוי נשואה', אמונת עתיך 62 (תשס"ה), עמ' 48; ולכאורה ניתן להוכיח ששותפות של לוויים או כהנים פוטרת גם את הישראלים מהנתינה. אך גם ראיה זו ניתן לדחות היות שאדם מישראל הנשוי לבת לוי פטור מנתינת מעשר ראשון משום 'בעל כאשתו' ולא מדין שותפות. עיין פרי חדש, יו"ד סי' סא ס"ק יג.

42. הקיבוץ בהלכה, קיבוץ שעלבים תשמ"ד; נדפס עם הוספות והרחבות בשו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' ג אות י.
43. כלשון הרמב"ם בפירוש המשנה, שקלים פ"א מ"ז.
44. על פי הגמרא בכורות נו ע"ב: 'יהיה לך - ולא של שותפות, יכול אפילו קנו בתפוסת הבית ת"ל יהיה... אם אינו עניין לבכור... תנהו עניין למעשר בהמה', וכן פסק הרמב"ם, הל' בכורות פ"ו הי"א.
45. עמלה לגזבר כדי שיוכל לפרוט את הכסף.
46. על פי שקלים פ"א מ"ז; רע"ב, שם ד"ה פטורים.
47. רש"י, ביצה לט ע"ב ד"ה מעשר וד"ה אלא; בכורות נו ע"ב בפירושו למשנה.
48. רמב"ם, הל' שקלים פ"ג הל' ד-ה; לשיטתו חובת מעשר בהמה מ'תפוסת הבית' היא גזירת הכתוב כפי שכתב הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' ג אות י.
49. שו"ת באהלה של תורה, שם.
50. יש לציין שעל פי נוסח ההפרשה הנדפס על ידי מכון התורה והארץ בכל פרי ופרי יש מעשר ראשון שהלוויים שותפים בו.

הטבל, שיפרישו ויתנו את המעשר ללוי אחר. אך אם מכירת הטבל נעשתה כדין לא קנסו אותם.

ג) כהן או לוי שקיבלו פירות טבל במתנה, נחלקו האחרונים האם גם אותם קנסו לתת את המעשר ראשון ללוי אחר. אך בפשטות אם הם קיבלו פירות טבל מאדם שלא יכול היה להפריש את המעשרות לא קונסים אותם.

ד) לכן במקרה הנידון לא שייך לקנוס את המקבלים, היות שהחקלאים שנתנו את פירות הטבל, בדרך כלל אינם מודעים לחובת ההפרשה, ובכל אופן, הם אינם יודעים לעשות זאת באופן הנכון.

ה) במקרה הנידון כל חברי הפלוגה שותפים בפירות בשותפות שאינה מיועדת לחלוקה בדומה לשותפות של 'תפוסת הבית', וכולם נחשבים כאדם אחד. משום כך, אין חובת נתינת מעשר ראשון, אם חלק מחיילי הפלוגה הם כהנים או לוויים, או אפילו אם הם נשואים לבת כהן או לבת לוי. כי בשותפות כזאת זוכים החיילים הכהנים והלוויים שבפלוגה בפירות המעשר מיד לאחר אמירת נוסח הפרשת תרומות ומעשרות.